

ТОДАРГАЙ НЕГЕЛДЕ ЁЗУГААР

Бистин республиканын көдө мажырында баран-парың асортиктини амгы үдө джы халбарган. Ынчал-ажак ол бестин чурттагы чоңуң өүр ора негелдериң долу хандыбайн турар. Ки, жилерини амыдырал байданын бестиниң ужурунда олар чүгө эржекот чугула ба-раваны салып алары-биле кымыгараттымай, салып алган чүдүңгө өөрүр, сепки, ли ханар күзөлдү аларган.

Салып хандырылган эки-жидер, ону үнөң негелдериң бугаар боттандар талазы-биле эвөш эвөс ажилдар бистин республикада кылдынып турар. Ол ажилды кооператорлар СЭКП-нин XXVII съездинин, СЭКП ТК-нын боттандар Чувалелини «Хереклекчилер кооперацияны улам ийиң хөг-жүдө талазы-биле хемчегер дугайында» докталаңын негелдериңе дүүшүр боттандарын турар. Бо сорулгаларын күүсөлдөс кооператорларын биче эвөс күжениши-ниниң негет турар, ыччалза, даа ол боттун күүсөлтиниң болур.

Үнөң негелдериң ёзугаар ажилдарында бир кол арга — чоңуң салып хандырыл-ганын депшидең аргаларын шийтэиле алары болур. Амгы үдө баранын боу шийиң алар арганы салып бугуру-гелериниң барык чарты-жыгылар турар. Хей-хей ма-жырың чаа хемр ёзугаар тут-тунган.

Бо мажырыңда урмек-теп салар баран сарымын-эркин беш чылаа 16,7 хуң эржек, бир кичине хамары-тыр ёзугаа 7,1 хуң болган. Эриңи, Мейтүн-Тайга, Сут-Хал, Току райоңлары, «УТКА 25 чылаа» совхозта ажилды кооперацияга болган эске-даа кийиледең кичи салыңа ошаштыр саттыган баран-

ның түнү улагаттырган. Ни-тинин ченинелгези база чо-гумчалыг сайырап турар.

Хереклекчилер кооперация-нын хей талазы ажил-чорудулганга кол перин беле-кел эжелээр. Оон сарыла-паны эркен беш чылаа ажил күүсөлтиниң. Көдө ажил-агый продуктуларын болган чиг этти планда көр-дүнгөндөн ажил салып ал-ган. Көдө ажил-агый продук-туларын белекеси Улут-Хем, Эриңи, Чөөн-Хемчик бол-ган эске-даа районнарда ор-ганизацыг чоруп турар.

СЭКП-нин XXVII съездини-н СЭКП ТК-нын Политикти-идеткелиниң М. С. Горбачев «Бо беш чылаа херек-лел чүдүлериң бугурурун, үр-мектеп салар баран сарыла-паны эстүрүрүн бекит тем-пидерин хандыра, салы-паның болган нитинин ченинелгези организацы-ларын джы экижидер ужуру-дө депмелгези. Ол сорулган республиканын кооператорла-рын съездинин далазасы кыл-дыр көрүп, ону амыдыралга боттандарының бүтү хем-чегерин ач турар. Ажилды экижидер джы кылдыр ужу-ру-дү чүдүлдеге эле тургу-туу-нуң кол ролду ойнаар дээриниң сьези айткан. Оон эркенден бээр эркен каш айларда эле тургуштуушкун ам-даа бисте эчинеңе чейин турар дээриниң микир терек.

Хереклекчилер кийилеңини ажилдыларын ажилдыга эле тургуштуушкунуң дый-неп турар кол чүдү — кийи болган вола кылдыларын са-ларын кымыгаратан бо үдө баран курамыларын немөй дилеп тымары болур. Ол ажилды ам-даа чогуумчалыг эвөс, ону харыман турар эитер палыктын, эрес чоруп ам-даа көрүспөй турар. Көдө ажил-агыйның артыкшылыг

продуктуларын чурттагы чо-дан болган организацылар-дан белекээр ажилды ыракта чедир чорутпайн турарында коорайларга, ажилын суур-ларга ону ам-даа чедир са-дылабайн турарымын ми-нир ужурул бис.

Нитинин ченинелгезинде шыгың честер бар. Чурт-тагы чоңуң негелде-херек-лелин оон ажилдыкчылары чедир өөрөмөй, хандырыл-ганы депшидең аргаларын ам-даа чедир ажилдабайн тур-рар. Оон уламында хомудал-дар эвөш эвөс. Ылангыя Са-магалдайын, Чазананын болган эске-даа чераарын столуларын ажилдыга хамарыштыр чеме улут. Ши-нар чок чем белекээр-биле чегерештир салдылашкын чуртуну хажыдар чоруктар база нитинин ченинелгези-де бар болуп артышаан.

Бөгүн кооператорлар ажилды чаа негелде ёзугаар эле тургузуп шугуңуп, кел-еке эчине бурунгаар көрүп турар аларган. Урмектеп са-лар баран сарыла-панын эвөдө темпи бо үе дугу-рунда барык кий катан өөр, белекел ажилдары 13 хуң бе-дикер, колбаса кылдыларын бүдүрүшкүнү 7 катан, кон-сервал болган эвөртөс сук, суннар — 2 катан, кондитер кылдылар — 2,5 катан, үзөт-дүр барыларын — 14 хуң өөр ужурул. Ыччалза-даа бо са-ларын ж боти депкөң, ону оон-даа улагаттырып болуру-ну асыларын бар деп санап турар бис.

Ындыл-даа болза Тыванын хереклекчилер кооперация-нын кол сорулгасы чурттагы чоңуң аш-чөм продукт-ларынга, эске-даа баранларга негелде-хереклелди кол хан-дылары болур. Аш-чөм ба-раныры оон ийги беш чылаа 6,1 хуң өөр ужурул. Ол со-рулганы чедикшиңиң боттан-

дырында бүтү ажилдыкчы-ларын, илангыя белекелчи-лерин илөкөйиң бедидери, көдө ажил-агый продукция, зин белекээрине күжениши-нирнени мөөнөзир чугула. Хереклекчилерин оон бир ни-тиелениң эйт, балык кыл-лар ыштаар болган колбаса кылдыларын бүдүрүр бестери, Сут-Хал, Эриңи, Өвүр болган Улут-Хем районнарга хонукта 3,2 тонна хлеб быжырап пе-карияларын турар. 1990 чыл-га чедир хлеб быжырап бүдү-рүлгелериниң күчүзү 96,2 тонна чедө бээр.

Баранын үрмектеп садар бүдүрүлгелерин ажилын эле тургузар джы чүдүлү кыл-дып турар бис. Мурнуда эитирт суксуң салып турган джы хей мажырыңда эске-даа баранарын белекээр бис. Аш-чөм баранарының ма-жырыңда чулуктарын, ку-линария кылдыларын, көдө ажил-агый продуктуларын хейиң садар талазы-биле хем-чегер алдынып турар. Нити-нине ченинелгези бүдүрүлгелери-ниң ажилын эле тургузар та-лазы-биле хей чүдүлери кыл-дыр ужурул бис. Манас Ом-скин хереклекчилер нити-лелин дуржулгазы улут илангыя бээр. Ол чедө совхоз, тарын столуларынга ку-линар, кондитер кылдыларын, чартык фабрикаларын бүдү-рүр, хем Күлүрга бажы-нарыга кафедраларын турар. Бис ол дуржулганы ажилды эжелээр бис.

Съездинин негелдериң ёзугаар ажилдары-биле Респоб-сосока баштаар чери совхоз-лар-биле экономиктиң харыл-заларын улам быжылган, мал салып алар керээриңиң ро-лун бекитип, продукцияны ду-руштууңан өртөк ёзугаар кооперация салдым дамчы-тыр салгар ажилды калбар-тып турар. Белекел контора-

ларында хууда дузалал ажил-дыңындан көдө ажил-агый продуктуларын садар чорукка нийг бээр-биле бо чылын 40 автомобилди, 70 мотоциклди, 1200 тонна комбикормну бол-ган эске-даа баранарын тускайлаан. Ындыг ажил бо беш чылаа көдө ажил-агый продуктуларын салды аларын 40 хуу улагаттыр арганы бээр.

Салдыгын болган нитинин ченинелгезиниң материал-тектиниң баазанын хөгжүдөр айтырыгже ошза ичинеңиң салдыган. Оон ийги беш чы-лаа бо сорулгаларга 14 мил-лион рубльди тускайлаан. 20 бажыны, 1450 дөрбөлчө метр шөлдү мажырыңда, 4 ёлованы, 8400 дөрбөлчө метр шөлдү скатларын, хлеб быжырап бүдүрүлгелерин, джы болбаарылар пекти, ийги чегериниң чиг эчиг шыжээр скалдыт болган эске-даа ажил-агый социал-ку-лур объектилерин турары көрдүңгө.

Хереклекчилер кооперация-нын шугуңууда ажилдап турар муракчылар — Кызыл райоңууда автомажын эрже-лектин С. Овиников, «УТКА 25 чылаа» совхозта ажилды кооперациянын пекери эржектеңиз 3. Кыр-тиний, Респобсосокутун белекел сайгарыла баазанын ажилдыны Л. Кучуеко-ва, Току райоңууда повар Ч. Дажымаа джы шыкш далаган ийгине шугуру кичи-лей хей болуң джы калар, ларын хуваарынып, кичиле-лерин болган таарыштыр тур-гузурун талазы-биле ажил-ды ам-даа күштелдир бис. Бо дээрте съездинин негелде-рини ёзугаар ажилдарының база бир кол бырамы-тыр.

Ю. КАТОВ, Тыва Респобсосокутун баштаар чериниң даргасы.

ЧАЗАНЫКЧЫНЫҢ ОГЛУ— ЧАЗАНЫКЧЫ

Бригаданын 15 кесижуну-дос Виктор Монохов эң аныма, ыччалза-даа уран-ше-вер талазы-биле эске-ла-нчур турар. Харын-даа хо-очун чазаныкчы алазы Юйб Никифорович азы Ансоё Федорович Сычын оларын чамдыкта чарышка мөртүн, тилекчи-даа болу бээр. Эг-кен чылын квалификация ко-миссиянын аңаа дөрт чы-гаар разрядты тысканын база таарылга эвөс. Ол аек-те бүтү станоктарга ажилдап шылаар.

Виктор салгал дамчаан бы-зачы өг-бүлөгө төрүттүңгөн. Оон кырган-ачазы, алазы ба-ла хоочун бызаңчылар, ача-ымчылар чорсаан. Ол школы-га өөрөңнп турган, холтуң үзүндө адазының чөстө-скажыңга бо-да маңап чете бээр турган. Хаарылга, дү-бүш аңаа чажында-на ты-ныш, оларын-биле калчаар ажилдаарын пат билэр. Ончу-кларсты доозуп турда, аңаа мергежи шийи алдынып ча-берге айттыр турган. Ол ада-зының бертеге ажилда-ры-биле эске берген. Аңаа хоочун чазаныкчыны өсө-нөкчигине хүлээп алган. Шөрг баарыны үш ай бу-рунгар Виктор ажилын разрядтыг турган.

Совет Армияга ыдыктыг хүлээлгени Виктор Монохов чурат чүгө эрттирген. Ол биче сержант эргин чедя, радиокомандир мергежи-лини шийтэиле алган. Ол ышкы Виктор спортка кы-чыкшып, болуп кезээте ха-ка талазы-биле чемпионал турган. Политиктиг болаш дайынны белекелдиниң төг-ниң, комсомолчу Виктор 1952 чылда тэрэн Кызыллага че-лиң келген. Ону Кызыл-да башкы институтуңуң биоло-гия факультетиниң студенти-ни Ирина болган ача-иззи, дөргүл-терели, эш-өөрү өр-үшкү-биле уткаан.

Дайынны кезде дайынчы дээр-ле болбай, Ол бир ай бестин чөтөлдө, тэрэн, че-линге ажилдаары-биле чете берген. Коллективни ону чы-лым-биле уткуп, хүлээп ал-ган. Өөрөңгө ажилыңа ол шуудан кирипкен. Шөргө ыдыктыг хүлээлгениң чоңут

аки өөрөдө, чурум-биле күүсөткен оол «Тыва септеге тудут» трестин тудут кеске-төң болган конструкторлар аводунуң чазаныкчылар пе-чегини муракчыларын бич-өзөң апарган. Оолдүзүлүт дагыныкчыны, нехтиң чоңу-ну, ачазы Юйб Никифоро-вич Монохов. Ол боудун уран талантың, үлүг зог-дуржулганы, өөрөңгө ийги-мергежениң чүгө олганга эвөс, а эске-лерге сүзөлиң, биле дамчыдып келген.

Бир-ле катан Виктор ажилдар чегинге келеш: «Бо өрөдөдө аш-чөм кыл-дып ижер, культурут дымта-на-га өрөдөдө кылдыр эле тейи-п алыр-дыр. Ажил соода азү-дүштаныр хунерде кылды-ла алгай бис» деп саналай өөрүңе чугалаан. Олар дөткөң. Бригада кесижуне-рин ажил соода артып кави турган, дымтаылга өзөдөн доозуп алган. Көсүк арга-циянын кызы-буру хаварлери биле чегерин хаварлери профкомун салып бөргөн разболон тургузуптарга, өрөдө кезир кире берген. Юйб база бир сагал үдү-рүп келген. Эске бригадалар-даа доо эвөс бис. Боту-оруга-чарыталыг ажилде иччилерин. Бригада кезө-зи ёзугаар ажилдары ажилды, бригадала ажилды дээриниң дугайында Виктор-нун саналы оон өөрү чы-гыс эп-сестик-биле дөткөң ажилдап кирипкен. Бажыг сатылга-чурум, деминг ажил-нып, чангызы хейү, хейү ча-гызы джы ажилдар чегеле-ле бригаданын социалистг ея-рышка тилениң болурунга ийиг болган. Чаа арга-биле ажилдап эгелзэн соодаз Юйб Моноховтун бригадасы чүгө тресте эвөс, найсым-далдыг бүдүрүлгелериниң арзымда социалистг ча-рышка тилектен болган.

Бригадир Ю. Моноховтун үдүртканы чазаныкчылар бри-гадасы продукция бүдүрү-рини он бирги беш чыл пла-нини сентябрь айлаа чү-үсөткен. Бригада аңгы-аңгы кылдыларын бир миллион 824 рубльге белекеси. Олар ай-квартал планирны докта-мал ажил күүсөдүн келеш.

Композиторлар эвилестур-густунга сес чыл (эвөш эвөс хуусаа) эркен. Мынча эле дургузунда музыка релак-сацияны тургузар дугайында респективтиң чугула айт-

А чыл планын социалистг хүлээлгениң алдыңгыны ёзугаар декабрь 20-де кү-үсөткен. Социалистг чары-тын түнелин боттар адашклар Юйб биле Вик-тор Моноховтун тилекчи бо-луп шылаарын. Эртен чы-лын он бирги беш чылын тилекчилерин алаар бо-дурган кезежэ найсымдал-ганын шийи тастыгын бо-лган. Ол кезежге адашклар база чаладыр аас-кеңижит болган.

Виктор адазының чагыг ийги салтап алган, мурак-чыларын олурунган ийги-ликтер. Анык соду эркен чылын партия кесижунине кылдап кылдыр хүлээп ал-ганы оон амыдыралыңа үлүг өөрүшкү болган. Ол бригаданын хей-иниң ажил-дарыңа ийгелдигиң кыжыг турар. Боудун эртем-билиң беледери-биле ол Красав-скинни политтехниктиң эсти-тудунуң Кызылда филиалы-га бот-өөрөдөдө-биле өөрө-нип кирген. Ол СЭКП-ниң XXVII съездинин шийи-гелерин, мыла айттыгга үлүг сорулгаларын амыда, далага боттандарын, дүргө-дэжикшиң, эле тургу-туу-нуңун негелдериңе дүүшүр ажилдары ээч, боттаа кесижунери-биле бис дөмөй, бедик тура-сочу-кы ажилдап эгелзэн. Оң боттаады он ийги беш чы-лымды баштайгы чылын боттандарыңа планым оналдым 115 хуу күүсөт-кен. Ол мыкш апрель ай-нын планын база ажил күүсөткен, тилектиң болуп ту-рун.

Бригадир ачының ийги салтап алган Виктор Монохов партияны XXVII съездинин СЭКП ТК-нын Чингине се-кретары М. С. Горбачевтиң «Канды-даа ажил-теректиң чедикшиңиң аңаа масала-ның кайы хире ийгелдиги болган меделериниң-биле кы-жыг турарында шийи-тер-лин-биле хамарышты» дэниң бо-ла сактып көрө, Ынчал-аш ол хун бүтү ак сепкилде ажилдап, республиканың экономиктиң хөгжүлгезинге үлүгү кириер.

С. КУУЛАР.

Чоннуң чурттан турар чериниң айы-биле

ДЕМНИГ ДУЗА

Чер-чедө херэжениң чөүлөдери солум болган ажилды чүдүлериң организацылар болуп, чурттап турар черини айы-биле чоң ортузунга масса-политикти, кижизиде ажилын бажы өзөн тургу-зуп турар. Оон кижизиде бистин «Ак-Тургу» совхозта херэжениң чөүлөдериң кылмы чорудуп турар ажилды чүгө малчынарга, шөфтэшиниң дузанын дугайн чугалааскан. Бо айттыг талазы-биле бистинден эске ажил-амыларга амыг чөүлөдөр калдыг ажилдарын организастан эрттири турарын база сонугурап турад мен.

Суураус девицкэриңиң ала-быс оон беш агитва-рыга үзүлгөн. Ынча агит-ва-рының ажил-амыла-ралын чылдыг дөрт үзүлгөн ажил-биле тургускан чога-зы план ёзугаар херэ-жениң чөүлөдериң даргасы, Ак-Тургу ортумак школада бистин Борбак Монгушова Хөгүтү билидиги удурутуп турар.

Амгы үдө агитквартиралар совхозтун Кара-Сут хөгү-бриталазын координатор организацыг үнүшкүнерин кылмы, малчынарың уава-са талалар кижизиде дузала-жым эгелзэн. Мугур кууду-тузуңда «Космос», «Амгы», Найрал куудуңуңда «Ча-даган» агитквартираларын чурттакчылар шөфтө ала-ны координатор шөфтэшини организастан, малчынар Никтолай Кож, Хураган-оол Монгуш, Чычал-оол Кенен оларын туралгаларыңа чет-

кылзэн, хой кажааңыңа кер-жеңиң координатор, коор-динаторлар ырады дажы-лап, кургады чылы, кажаа-лар иштин, кодан девицкэ-рин арылап аштаан. Ындыг шөфт ажилдарын Левия ку-дунуңуңда «Ани» агитва-рыга малчын Владимир Шой-дага, Советска куудуңуңуң-да «Хүнчүт» хөгү-бритала-дан оол Машипкаа кылмы берген.

Нитиңиң биле сес агитва-рының чурттакчылары чүгө дымтаар хүнерде үнүп тур-ган, боттарыңа ошашкаа координаторыңа барып ажил-даан. Тодаргайларга, 400 ажыг дөрбөлчө метр шөлдү, 2960 баш хой кирер сес улут кажаңыңа кержеңиң хол-биле контарын, ол кер-жеңиң дажылган, амыр эвөс аар ажил-удуңуң бүдүрүш-кен.

Агитквартираларың ко-данарже шөфтэшинерин

организацыларга агитва-рыларда бажылаан көдө Респобсосокутун херэжениң агитва-ры башкылар организа-цияны, илөкөйиң кергү-зүп, бир деминг эки ажил-дааның демелдериң чугула.

Шөф үнөңгө совхоз ди-рекцияны улут дузаны чедир-ип, машина-техника-биле чо-гуур үзүндө хандырып турар. Ол чорук шөфтэшиниң ажилды илөкөйиң киржилгези-ниң дөткөн турар.

Шөф ажилдарыңа агит-квартиралардан Дымды-оол Монгуш, Дырыска-оол Су-ван, Бартина Хөлчүк, Мария Таргы, Январ Монгуш, Ра-иса Денис, Кызыл-оол Мак-тай, Часким-оол Монгуш бол-ган оон-даа эскелер кызым ажилдаан. Ол шыкш хей уруларды ада, совхозтун чоңуң чолачымы Мийтин-оол Монгуш шөфтэшиниң не-гелдериң илөкөйиң кир-жиң, барган координатор бо-ду хой-биле түтүп ажилдап, тудунур, кашпагай ажилдап турар.

Шөфчилери малчынар өөрүшкү-биле уткуп, хүлээп ал, оларын кылмы берген улут хемчээлдиг, шынарлыг ажил-дыга сепкил хамып, өөрүп четтиргенин илередиң турар.

Ындыг шөф ажилдары ам-даа уламчылар турар.

С. СОТНАМ, Улут-Хем район.

«Шынга» харылар БЕРГЕ АЙТЫРЫҢНЫ КЫМ ШИИТПИРЛЭЭРИ?

Бо чылдым январда «Шынга» параттыгын, Б. Чамбиттың чүтүңгө хамар-ыштыр харымын Тыва АССР-нин Композиторлар эвилестин харысалагы секретары О. Сапалыева берген. Ында айтты турары болза:

Б. Чамбиттың материалын-да айттыгын айтырыларын шийтирлээр колдуңуңа республиканың эртем-мето-диктиг төвү, Културга ми-нистерство, ном үндүрер черге хамаарып турар. Эңил тургустунга 8 чыл бол-ган. Каш-ла кижизид органи-зация ол хире берге айттыр-гын канчап шийтирлээрли. Материалдык автору эңиле хамаарыштыр чөптүг эвөс туруш эвөс турар деп харында демелзеп.

Эртем-методиктиг төп, ном үндүрер чер мараң чымын-ларын тургузуп белекээр. Ге. оон соода ном кылдыр парларынга эң кескү роль-дүг болур. Композиторлар эвилеси бо ажилдарга чога-дык дузаны көргүзүп, мо-ларын редакторлар, беле-кээр, кылдыларын рецензия-ларын бижир ужурул.

Амгыктар ортуңуңа мрга хандыкшылдын кошыл бер-генин харында айтп турары-биле алдыг: «Амгы үдө кижилер колдуңуңа чо-дө

лаар сонугураа чок, а харын музика дымнарыңың чүтү-зүг. Ынчангың бөгүн авто-бустарга уаус ырашталган, харын магнитофон бажыла-гелерин салып турар. Ындыг байдаа бүтү чуртта тургу-сунган. Ужур-утканың чеге-мрлар амыктар ортуңуңа тарал турда, бот-тымыгыр болган харын-даа чамдык профессионал композитор-ларын чымындаарын бисте ном үндүрер черде, эртем-методиктиг төптө шыгжаада доозуңуңуң чылар-э.

РЕДАКЦИЯДАН: Матери-алдык автору Б. Чамбит бо-дунуң чагазында чөптүг айт-тырымың көрдүңгө. Композиторлар эвилестинге хамаарыш-тыр ол шын эвөс турар э-леп турар дэниң чөптүг эвөс. Ол хире ат-алалдыг улут организацының мурун-дан харын бижээш, автор ки-жиге хамаарыштыр эчөк чүдүлдер чугалаарын чедө таарымча чок деп санап ту-вар бис.

Чымыдаарың паратты-малын турарыңа кол бурун хамыдаа эртем-методиктиг төптө, Културга министр-ство, ном үндүрер черге онал турар. Ол беш тала-мыла шыкш харын. Мынча-лыс Композиторлар эвилеси дөмө-ле киржалгелг болуру алаан.

БАЗА КАТАП ТУРГУСТУВУС

Б. Х. Чуладун-Сурунун бо чылдың апрель 17-де «Шынга» параттыгын «Бурунгаарлар өзери чугула» деп чүдүлдө көдүргөн айттыгы хама-арыштыр республиканың эртем-методиктиг төптүң директору Д. А. Монгуш редакцияга харылаан.

Ында чугалаң турары бо-ла: Айттырылар эвөс оналлап тургустунуп турар-даа болза, олар дүңүң чугула айттыр-гын бооп артышаан. Төптүң талазында клуб албан чеге-ринге дуза илөкөйиң ораар. Район эконоуңуң, култур-спорт комплекстериниң болган кезеңиниң култура комплек-стериниң ажилын келеш, те-орин джылың ала-а хемчегер ала-а турар. Ыры-хөгүм аңсамбыларды, дискотека-ларын ажилын экижидер хемчегер алдыган. Оларын уауруткучуларын семинарын

«Енисей» Култура бажы-ның баазыңа эрттирген. Май айдаң эгелзеп үш чыл хуусаалыг школа-лаборатория ажилдап эгелээр. Ону респуб-ликанын эртем-методиктиг тө-вү билг беледириниң курста-ры болган Кызылдың уран чүлү үнүлгениң-биле калы чо-рулар. Аңаа аңсамбылар үдүрткүчүлери, оон кесижуне-рин өөрөңгө.

Бот-тымыгыр композитор-ларын үрлар чымыларын хей-биле парлар айттыр-гын ном үндүрер черде музыка ре-дакцияның чок болуп тура-ры-биле арга дээр шийи-тертимей келеш. Бо чылын «Алга» деп чалгыс чымын, аны парлар деп турар. Ам чамдык үрларын чүгө рота-тур аргазы-биле көүзөткөш, таарымы көдүңгөн композитор-ларын өөрөдериң уламчылар, Новосибирсктен социалист-ин база чалаар. Семинарларга

критиктер, шүлүкчүлөр кир-жит. Дарааында семинар сентябрда болур.

Тыва музыка херекселери-ни дугайында. Ол херексел-дери белекээр талазы-биле байлак материал эртем-мето-диктиг төптө чыгылган. Му-зыка херекселерин белекээр-гын республика семинарла-рыңа шенелед мастерсканы ажилары көрдүңгө турган, ычанымыс ол айттыр ам-даа үс шийтирлестимиз. Эр-тем-методиктиг төптө экижидер кылдыган инструмен-терин хевирлери база бар.

РЕДАКЦИЯДАН: Тыва хөг-жүм херекселерин кылмы белекээр, оларын шымын кичи-жидер дугайында айттыр кичи-жидер мурунунда-ла тургу-туунуң келеш. Ол айттырмы республиканын Култура ми-нистерствоуңуң харысала, джы ажилдакчыларын муру-нуга база катан тургузуп тур-бис.

Хоочун механизатор Александр Васильев Черменге Кызыл районун «Көк-Тей» совхозунун трактористтериниң арзымда социалистг чарытын чалгыс эвөс улаа тилектеңи. Бо хүнерде совхозтун хоу, трактор бригадасы тараа чамтыргалың доозуп турар. Дуржулганы тракторист белек бугуручкүлү ажилы, бот-иже-

иң-биле эш-өөрүн соруң кирип турар. Бо чылын гектар чер бурунуден ээрбиден эвөш эвөс центнер джүттү ажаап аларын бригада хүлээңгө.

ЧУРУКТА: механизатор А. Черменга (он талазында) бригаданың агроному Ю. Молодтжык-биле.

Н. БАЗЫРЫНН фотоу.

КЫРГЫЛДА ДООЗУЛГАН

Бай-Тайга райоңда «Бай-Тал» совхозун 5211 баш аш-күзү Хемчик, Мешер-Хал, Эзелзиниң-Хову-Аксы деп черлерде эки олардыкы кыштагаларга хур кыштагалаан.

Малчынар өшкү кыргыз

ТУРАСКААЛ СӨС

Амдырал айы-биле
Ары, өвүр чурттап-чурттап,
Кырган-аам Бора-Шайга
Кызыл-дустар дээр-ле,
— Черинге кээп сөөгүн салыр
Черле доруун ашак-тыр — деп,
Ырак-чоок хой төрөдери
Ынча дилип турган чүе,
— Кырган-аам кызыл-
дустаан,
Каш-ла хонгаш эеп келир,
Өнөргө база бээр — деп
Өөрүмгө чарлап тураам,
Сөөлүмдө, өзүп келгеш,
Систү ам-на билип алдым:
Кызыл-дустар дээр-ле-де,
Кызым сегезин домак бооп-
тур,
Шаа ол сөстүп утка-дөзү
Шаанада чери шыныг-
турган;
Дус-Даг кирген чамдык уус
Дагын келбес үе турган,
Бөгүн Дус-Даг чаарыгын—
Оуук, балым утундурган-
Бөдөр, узар, бузар чепсек
Озал-ондак болдурбастан,
Ынчалзжок демги сөс ам
Ындыг хөвөр артып
калган—
Дустаан улус салымнын
Тураскаалы чөө берген.
Ч. КАРА-КУСКЕ.

ИЙИТЕРЕК

Орай күзүн шааргаан ий терек
Орук кыдым обалымка кожа туржук.
Сөзү-биле, ша-ла мындг теректер бооп,
Четтинчипкеш, калы-кожа турарым кай.
Кадым-дошкун кыштын соогу доңургай-ла.
Хайыргамж ажим сенз чагалак боор мен,
Чалым шагынч мынакшым бисти эргип,
Чазым катан сагалдамар үнүп кээр бис.
Амдырал оруктары нарын болгай,
Айда, чылда ирап-уап, чара-даа бээр.
Ийн орук белдирешпейн, каржы берсе,
Ийн чүрек кезээ шагда душпас магат.
Диринг киж кыргыгжы мынакшым
Дилеп, күзеп, маан чорур берге-ле-дир.
Чалгыс черге кожа екен теректер дег,
Салымным адырлбас болуру кай.
И. ИРГИТ.

КАЛБАС КИЖИ

«Кулугурун халыр эвес»
деп, кожам чырын чырташ
кылгаш, болуңу өнүгүңү
дугайында чугаалам оң.
Херек кырында оң арнын
көрбөз мен. Алым чеже-даа
дунданым, харын-лаз анай,
кара чаштан эдеришкен эжи
ышкаш билдир апарганым киж
дугайында мындг дилдир, мын-
дыг дилдир дээр чөм болу бер-
ген. Кожам оң дугайында
чугаалап бар чорда, үзө ки-
рип, чүвү үлгелдип алганым
долму айтырдым. Үүгеткен
жерээ орта билдирмес. Дилдир,
дилдир уунда диннаарга бир-ле
коллективтик ууртукчузу
тургаш, сан-хө-биле хары-
лаалыг сарага оонашкан ли-
релгик. Кожамың «кулугурун
халыр эвес» дээрине бо ула-
да бузуремс аргам чок апар-
гыш. Шынал-ла, оң ууртук
турганмы коллективтик сан,
хөвөрүмө будулгазыннар тур-
ганым ревизорлар илередиң,
бурууруттар аразыга дирек-
торну база тактагалдайлап
шапканар.
Алган-чигениңиң сан-түңү
улаң. Ынчалла-даа директор
оң арың үтөн. Удуртук тур-
ган коллективтик үстүндө
тулган удуртукчу, принципал,
дың адымдакшы дээр кижиниң
тос чүдү эки чалым кирген
дигенге кайлым бээр
киргеш. Мындай дилет-неге-
де оң эдигине чүвө дээспейн
барганым диннаарга, киж
кыйгаар, ты сымгар, хаан
ээр чүвө-дир ийи.
— Чаа-ча! Тур када хол
жүгү-биле чоруп туру ынаан.
Сөзү ол өлбөс-чигенс кижиниң
ай дүңү келген-дир. Хү-
нүң ылап-ла даянч алган
ышкыш-тыр—деп, кожамын ба-
ла үзө киргеш, чугааладым.
Ынча дээрине, ол алгырыл-
ган, бузурениң болуру-биле
моон мурунда диннаарганым,
аргажог болган таварылган
хөвөр.
— Ол чүү дээрин ол! Бир

Ном болгаш номчукчу

БИЧИИЛЕРГЕ БЕЛЕК

баштыңың болгаш башкың
В. И. Ленинге тураскаалты-
ган.
«Ужук-бижик өрөңдир дээр
Ужугулам ажа бээр мен.
Улуг башкым Ленин оон
Удур көрүп үнүп келир.»
Оон В. И. Ленин өрөңдир-
лери мынчаар чыгары:
«Эртемнениң ыды турбас,
Эжик, оруң бурун ачкы.
Ажыл номчаан номнардым
Алыс сорун челип аар сел»
Ленинград — Октябрь рево-
люциянын кавайы, мынча-
гаш тайбын, аас-кежиң, күш-
ажыл, хосталга ажаа төрүт-
түп, эгез салдыган. Ханы
кижизилдигиң, патриоту бо
темага «Ленинград», «Ароо-
даажы турда» деп солун
шүлүктөрүн автор бараалга-
ткан.
Кижини чырык күзөл кээр-
де чүлөп, хей-аңт кирип чо-
рурун «Эккээ мен», «Эдери
бис» деп келир үзүңгө бүт-
келди балдыкшын шүлүктөсө
автор көргөскөн.
Киж — бойдустун төлү,
оон-биле хини тудуш. Диринг
амитанарын, үнүштерин кы-
рак огу дег камгалаарынче
чалым салгалды кыйгыныт
турар шүлүктөргө «Дуруң-
лар», «Торгал», «Койгунактын
комудалы» болгаш өскө-даа
чугаалар тамааржыр.
Аас-кежиктиң совет чаштар
ажыл-ишти азаларын, иле-
ниң соон салгап, улуг Төвүн
чүртүп улам сайзырадым
илергейлээн мындай:
«Эр бооп өзүп,
шылда киреп,
Эртем челип, мергежил тып,
Азаларын соон салгап
Ала-чүртүп хөжүдөрдөр»
Эте классикалар эгенинчел
эвес, эскеринчел эвес, аян-
келти, номчу камнаас, та-
рын кичээл доозугай соонга
сумкалар-биле сокулажыр
азы шолалжырлар ам-лаа
бар. Ынчаллар «Эки болан»
деп сургаалайт шүлүктү
номчаш, шынал-ла, боттарын
шүлдүткөлдөр:
«Сургакчылар
сени көргөш,
Суму чоңу
«Чуттук-дур» дээр.
Эжик-өөрүң
Электе
Эдип боор сен —
Эки болан»
«Улугу» деп чаа номта
«Дүлдүгөн биле Хамнаарак»
деп улуг хөмүттүлүг тоол кы-
кү черин ээлеп турар. Ол —
элдэртилгелгик дузаашкын
аны-биле бижиттинген тоол.
Оон идейлгик уткаш ханы, чү-
ге дээрге кара сагыштың,
каржы-дерия чорукту дову-
лет ак базар дээрин ыла-
лаан. Чыныда фашист Пино-
чет.
Гантине аеринил туган
адуртукту Доолаа ышкы-
тарын шоодул сойлаарынга
уа чугаалады тамаарштың-
ла деп турат. Тоол политиктиң
элдэрттег база коок утка-
лым-биле үнөмчелгик болган
улагалыг. Бардам Дээла,
гениң күжү эртык-лаа бол,
идеалдыг эштиг-өөрүң хөвөг

Хамнаарактын араатаны
ажыл тилээниң көргүскөн
амгы үнүң идеалы-биле дү-
жүп, шоолактыктарга удур ки-
чээлдирп турар.
Ындыг-даа бол, бо тоолда
сөс чазыларынчел элбэни то-
мудатчы. Оларынч чамчы-
тарын маанз киирери чөдө-
артык эвес боор, кижээ, өкө-
сөкк арынга «чугаарганмы» ди-
сейн, «Улугурун» дээр
болза, дөртөн бирги арынла:
«Ары оң көрө каапкан,
Ажык олаңы өңгө келген,
Дөрт муң ажыг уламчымын
Дөртөн чүкө ылым туга»
дээр.
Мында «уламчымын» төс-
«уламчымын» дээр турган-
ола арында «Дүлдүгөн биле
Хамнаарак» деп улуг хөмүт-
лүг эвес, а каалап дээр, эжи-
нчел «уламчымын» ол дээр
болган оон-лаа өскө
Мындай үрүмчү-даа чыгы-
рыларынч бичин чүртүлгө
халык, оларын доора бөлү-
дирип болурун автор, редак-
тор, корректорлар үтпөзө ко-
гуду.
С. САНДЮ,
номчукчу.

МАЙ 17-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Уе», 8.45 — Киши-
нес доорайың, профтехөөр-
дигеизиниң Культура ордун-
уң «Бриулет» танымны улус
ансамблиниң оон көргүзү-
9.05 — «Бөдүн» — нарын
шынаар. Ада-иерге теле-
журнал, 9.35 — «Чүдүн база
чүтө», Урулдарга дымчыла,
10.05 — «Калыкшыл», 10.50 —
«Канитан» Гранттын дилеп,
Уран-чечен филм, 4-кү сериа-
лы, 11.55 — «Бүгүдөгү болгаш
кыжи бүзүргө», 12.40 —
«Россиянын хоорайлачы»,
Совет ыр концерти, 13.10 —
«Тилекчилер», 2-ти Украина
фронтунун коопунарын
ужуражылга, 14.35 — Бөгүн
дөлөгөй, 14.50 — «Союз-
мультифильм» киностудиянын
мультифильмдер: «Эрес-дээр
болуксар мен», «Пага» огуз
адамы дилеп чор», 15.20 —
Литература алмааны, 16.20 —
«ТТ-иң акриниң аңа-аңа»,
«Халык», Уран-чечен
филм, 17.50 — Спортчу шим-
чел дилдир, 17.55 — Моск-
ва — космос — Эфтелиң (НН,
дерина) телекөөрүт, 19.00
К. Готт ырлар, Прагада
дымчыла, 19.30 — «Суббо-
тада кезеж», Старостин алы-
мылар Силерин чалап тур-
21.00 — «Уе», 21.30 — II Бү-
гүр, россияның ирениң болгаш
танымны көргүдөизиниң түң-
нөк концерти, Тенгеле, — Ме-
дальер, 23.25 — 23.35 — Ча-
даг-терге чырыш, ГДР-ден
дымчыла.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика,
8.15 — «Дат хемеринден дүр-
гө», Док. телефильм: 8.30 —
Ритмичги гимнастика, 9.15 —
«Эртенги почта», Музыкалыг
дымчыла, 9.45 — Чарала-
дар, 9.50 — Делегей улау-
тарынч чугаалчык ажим,
10.50 — «Ыр киж-биле ар-
та», «Дуруңалар», 11.50 —
«Сөзү ажим эжи», Уран-
чечен телефилм, 1 болгаш 2-ти
сериалы, 14.05 — «Анык
назы хоорай тулуп турар»,
Док. телефильм, 14.55 — Ю.
Борисенко ырлар, Казаннан
дымчыла, 15.15 — «Ам»,
тындай артык ичелет, Оң сес-
серияныг уран-чечен теле-
филм (Польша, 1968 — 1969
чч.) 1-ти серия, 16.10 —
Чараладар, 16.15 — «Союз-
мультифильм» киностудиянын
мультифильмдер, 16.45 — «Эр-
ги парктиң өңгөри» Док. те-
лефилм, 16.55 — «Ким сен»,
Телешин, 18.00 — «Тулуг
гаш архитектура», Киножур-
нал, 18.10 — Анык назы ыр-
лап база ташылап чор,
18.25 — «Табор дээрже үй-
кеш», Уран-чечен филм, 20.00 —
«Тамчыгыч удулар, чаш-
тар», «Кочук чараш Васил-
с», 5-ки хөзө, 20.15 —
«Тайбын, Күш-ажыл, Май»,
Шүлүгдиги композиция,
20.45 — «Бир эвес калык бо,
луксация», 21.00 — «Уе»,
21.30 — «Киротуң төрөң че-
ринде», Док. телефилм, 22.00
— 23.50 — Футбола СССР-
ниң чемпионды, «Торпел»
(Москва) — «Динамо» (Кл-
ев).

Шыдыраа • Шыдыраа • Шыдыраа

ОЙНАКЧЫДАН ЧАГАА

Эртем редакция! Эртерин
чылым август 10-дагы «Аяк
шайга» мээң өңөш-шылдаа
дугайында материалым үчөг.
Оон соода ол өйөңүң дүрү-
м Москвада «Наука и
жизнь» журналыч чоруттум.
Оон мындай бижик келди:
Павел Артамоновтуң чогааткан өңөш-шылдаа-
кончү солун деп санап тур мен. Ында кара-бөшкөңиң, сол-
нөтүнү (боганын) болгаш өскө-даа ооннарынч кесектери
кирген болду. Ынчалзжог Артамоновтуң шыдыраа-
халге ойноп болду. Ойнаарынч чүрүм база бөдүң-дур.
Автор, шынал-ла, тымыңгыр болгаш сагынгыр болган-дыр!
Артамоновтуң өңөш-шылдаа-журналга парлап бол-
дур-дур. Оон чүрүм болгаш таймыбыр катый чалгыс арин-
га сымчы бээр-дир.
Е. ГИК,
«Наука и жизнь» журналдыч эртем талазы-биле консул-
тантыңың.

БУГА-ШЫДЫРАА—БУРУНГУ ОЮН

Буга-шылдаа дугайында С.
Сувалчынның материалы со-
лунга парлаттыгана зоонга,
номчуктардан хей чагаа
келген. Ук чагааларынч кол
утказы — тываларынч бурун-
гу оюнун илеретиринче, оун
өг-бүлелер, агитквартиралар,
коллективтер, организаци-
лар болгаш өскө-даа черлеринч
материалдарын киришти-
релерин салып салынып.
Буга-шылдаа-журналга амыг
салга утпаан дээрин оон-мун
келген чагаалар херекчел ту-
шылг турар. Бо солун оюнун Шам-
лым, Кунгуртук, Улуг-Хемин
Бүлүк-Терек болгаш өскө-даа
суурларда шагга болгаш ба-
йырларлар хунеринде Кул-
тура бажычарынча бөзүн ой-
нап турар.
Буга-шылдаа-журналга чү-
рүм болгаш шың холу бо
чылымчарт 22-деги «Шында»
парлаттыган. Ол-бо черлер-
инде келген чагаалар ол оюн-
нун чүрүм кайда-даа чалгыс
ай, ыңчалзжог оң хөдүңде,
хөдүңү кесектеринч аттаачы-
ла бичин өскерилелер бар
дээрин чугаалап турар. Ча-
гаал дээрин, берт-шылдаа 7-лаа
8-лаа, 11-лаа кичүгү кылдар
шылг турар. Моон оюнунч
чүрүм бичин-лаа өскөрүлөс.
Буга-шылдаа-журналга ботта-
сын дээр улус база бар, Ши-

номчү бээривис магатчок
Алаа чедир маанар апар. А
амчыла ол өңөш-шылда-
шанын Сувалчынның ойна-
шанын бис. Бо шыдыраа
сүрүң бирги чери чөм
маргылдаа база эрти. Алаа
мээң кады ажаллап гүзө
өөрүм Сергей Максим биле
Тангүт Челедей тергилгин.
Өңөш-шылдаа-журналга баш-
тай «Шының» «Аяк ша-
йга» парлаттыганын, оун
республиканың өскө булчу-
рында база ойноп турар
апарган өөрүңчү-дур. Оун
чонга илереткендерге ест-
тирдим.
Хундүткел-биле П. АРТА-
МОНОВ.

Арыг-Узүңдө Тулуп Алар-
бадан, Барымы-Хемчинти
Бардыкта Моңгуш Бойдуан,
Чаа Шагаан-Арыгда Валерий
Сенаа болгаш Ондар Сир-
оолдан, Тес-Хеминч Берт-
Дагда Иван Комбудан, Му-
гур-Аксинада Салчак Сал-
оолдан, Эрэнде Соя Оро-
оолдан, Элегесте Ондар Ши-
гырдан, Каа-Хеминч Косту-
гылдан, Каа-Хеминч Косту-
гылдан, Каа-Хеминч Косту-
гылдан, Каа-Хеминч Косту-
гылдан болгаш оон-лаа
өскөлөрдөн келген. Бүгүчү
оюнун дүлдүлүг, оун чөм
илеретир чүдөлдүг ойлак-
чылар кайда-даа бар.
К. ЧООДУ.

ШИШТЭР-ШЫДЫРАА

баштай кижер. Соруда —
удурланыкчынын оолдарын,
аргалыг болза, шүтүзүң,
адырынч бажыңа шыштыр.
Моно ойнаарда, оолдарын
чипшес, чүгө удурланыкчы-
нын оолдарынч орун муң-
гайтай аай-десир кижер. Эжи-
ниң кижер чери чок апарган
таварылда, орук чалап, ар-
тык көш кижер. Бо-ла, ам ой-
нап кыриптинер.
О. ДОРЖУ,
Чалаана хоорай.

КРОССВОРД

УЗУН ДУРГААР
1. «Араттың сөзүнү» бир маалдыр. 3. Дагын хунээрке
таалам. 9. Мал төдү. 19. Спорт херексел. 24. Парлаттыган
чүдүлүг аам. 31. Насеком. 32. Далаң азын. 33. Оттука
херексел үнүш. 34. Калбак саалым. 35. Күзүшкүн. 36. Кур-
гаж ыш. 37. Сан. 38. Ыгы. 39. Чекпе ап. 40. Албан бижин.
41. Бичин киж. 42. Унелг будумес. 43. Ан. 44. Баг. 45.
Кижиниң өңүлү. 46. С. Пюрбюжун шүлүглениң маалдыр.
47. Паралама ажил. 48. Меся. 49. Тываның уластуң «о-
таалчымы». 27. Өн. 28. Уран көргүзүт. 29. Эң чоок киж. 30.
Найыр.

ОЖААР

Республикага көжөр булут-
таар, дүе чагбас, хундус чам-
дык районнарда бичин чатс,
таар, соңу бөрүн чүкө ут-
лай хаттың дүрүн секундада
9—14 метр. Аларынч темпе-
ратурамы дүе 1—6 градус
чыгылган, 0—5 градус соор.
Хундус 16—21, чамдык район-
нарда 8 — 13 градус чыгыр.
Кызыла эдир булуттаар,
чагбас, барын чүкө утлай
хаттың дүрүн секундада
9—14 метр. Аларынч темпе-
ратурамы дүе 1—3, чамдык
районнарда 20—22 градус чы-
лыр.

КИНОВ

МАЙ 17-ДЕ
«НАЙРАЛ»: «Уроки на
завтра» 9.30, «Салон красоты»
11.20, 18.40, 19.00, 19.50, 20.40,
20.50 шактарда.
«ИНОНЕР»: «День коли-
бри» 9.40, «После дождичка в
четверг» 11.20, 13.10, «Школы
ны» 15.00, «Жерта
обмана» 17.20, 20.10 шактар-
да.
«КАА-ХЕМ»: «Розина»
14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шак-
тарда.
«ВОСТОК»: «Овова» 15.00,
16.50, 18.40, 20.30 шактарда.
«ЧАЙГЫ» к: «Кула ялеш»
солдуг 14.00, 16.00, 18.00
шактарда.